

Η πορεία προς την ανοιχτή πρόσβαση μέσω των Creative Commons – Περίπτωση ΚΤΙΣΙΣ

Αλεξία Ντίνη Κουνούδη

alexia.kounoudes@cut.ac.cy

Πέτρος Αρτέμη

petros.artemi@cut.ac.cy

Μάριος Ζέρβας

marios.zervas@cut.ac.cy

Αθηνά Ευαγόρου

athinoula.evagorou@cut.ac.cy

Βιβλιοθήκη Και Υπηρεσία Πληροφόρησης, Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου

Περίληψη

Το κίνημα της ανοιχτής πρόσβασης κερδίζει συνεχώς έδαφος σε όλο τον κόσμο, και ήδη ένας μεγάλος αριθμός Πανεπιστημίων έχει υιοθετήσει τις αρχές της ανοιχτής πρόσβασης. Τα πνευματικά δικαιώματα αποτελούν ένα σημαντικό ζήτημα της ανοιχτής πρόσβασης λόγω της ηθικής διάστασης του ακαδημαϊκού και ερευνητικού έργου καθώς και της ιδιαίτερης φύσης του διαδικτύου. Μια από τις δημοφιλέστερες άδειες χρήσης για το περιεχόμενο ανοιχτής πρόσβασης αποτελούν οι άδειες Creative Commons. Στη παρούσα εισήγηση περιγράφεται η χρήση των αδειών Creative Commons στο ιδρυματικό καταθετήριο ΚΤΙΣΙΣ που αναπτύχθηκε από τη Βιβλιοθήκη και Υπηρεσία Πληροφόρησης του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου (ΒΤΠ), καθώς και η πολιτική που έχει υιοθετηθεί κατά την κατάθεση εργασιών στο καταθετήριο.

Η ΒΤΠ ακολουθώντας τις οδηγίες του European University Association προχώρησε στη δημιουργία ιδρυματικού καταθετηρίου. Για την επιλογή του λογισμικού ανοιχτού κώδικα συμβουλευτήκε τις οδηγίες του DRIVER (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research) και κατέληξε στο λογισμικό DSpace. Παράλληλα, η Διοικούσα Επιτροπή του ΤΕΠΑΚ υιοθέτησε την εισήγηση της Βιβλιοθήκης για την υποχρεωτική κατάθεση των δημοσιεύσεων των ακαδημαϊκών στο ΚΤΙΣΙΣ καθώς και των διδακτορικών και μεταπτυχιακών διατριβών.

Η ΒΤΠ ελέγχει το καθεστώς των πνευματικών δικαιωμάτων κάθε δημοσίευσης που κατατίθεται στο ΚΤΙΣΙΣ με βάση την πολιτική που ακολουθεί κάθε περιοδικό. Στην περίπτωση δημοσιευμένων άρθρων ενδεχομένως ο συγγραφέας να μην έχει το δικαίωμα διάθεσης του άρθρου του στο ΚΤΙΣΙΣ. Σε αυτήν την περίπτωση, η Βιβλιοθήκη δημιουργεί την εγγραφή με τα μεταδεδομένα που αφορούν τη συγκεκριμένη δημοσίευση και η πρόσβαση στο πλήρες κείμενο του άρθρου είναι εφικτή μέσω της σύνδεσης στο ηλεκτρονικό περιοδικό στο οποίο ανήκει το άρθρο. Οι δημοσιεύσεις που έχουν κατατεθεί στο ΚΤΙΣΙΣ αποτελούν πνευματική ιδιοκτησία του συγγραφέα και είναι διαθέσιμες ελεύθερα στο διαδίκτυο κάτω από τους όρους της άδειας Creative Commons.

Λέξεις κλειδιά: ανοιχτή πρόσβαση, Creative Commons, ιδρυματικό καταθετήριο, πνευματικά δικαιώματα

Abstract

The open access initiative gains ground constantly around the world, and already a wide number of Universities has adopted the principles of open access. The copyright constitute an important factor of open access due to the moral dimension of the academic and research work as well as the special nature of the internet. One of the most popular licenses of use for the open access content is the Creative Commons licenses. In the current proposal we describe the use of the Creative Commons licenses in the KTISIS institutional repository that was developed by the Library and Information Services of the Cyprus University of Technology (CUT). We also describe the policy that has been adopted for the deposit of work in the repository

The Library of CUT following the directives of the European University Association progressed with the creation of an institutional repository. The Library consulted the directives of DRIVER (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research) for the selection of the open source software, and decided to use the open source software DSpace. At the same time, the Managing Committee of CUT adopted the Library proposal for the obligatory submission of the publications of the academic staff of the University as well as the PhD and MSc theses.

The Library checks the status of the copyright of each publication submitted to KTISIS based on the policy being followed by each magazine. In the case of already published articles, the writer potentially does not have the right to dispose the article in KTISIS. In this case, the Library creates the record in the system with the metadata concerning the specific publication and access to the full text of the article is only available through the connection to the electronic journal that the article belongs to. All the publications submitted to KTISIS constitute the copyright of the writer and are freely available in the internet under the terms of the Creative Commons licenses.

Keywords: open access, Creative Commons, institutional repository, copyright

1. Εισαγωγή

Τις τελευταίες δεκαετίες η εξάπλωση της χρήσης του διαδικτύου έχει δημιουργήσει ριζικές αλλαγές στην ακαδημαϊκή και ερευνητική πληροφόρηση. Η μορφή της πληροφορίας πλέον αλλάζει, γίνεται ψηφιακή και αποκτά πολυμορφικότητα, δίνοντας με αυτόν τον τρόπο τη δυνατότητα στους ακαδημαϊκούς και ερευνητές να έχουν πρόσβαση σε απεριόριστο όγκο ψηφιοποιημένων πληροφοριών, με δυνατότητες διαμοιρασμού της πληροφορίας, επικοινωνίας, συνεργασίας σε τοπικό, περιφερειακό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, καταργώντας τα σύνορα του χρόνου και της απόστασης, διαμορφώνοντας την εποχή της πρόσβασης.

Κατά την τελευταία εικοσαετία το κόστος συνδρομής σε ηλεκτρονικές πηγές πληροφόρησης αυξήθηκε δραματικά και διαφοροποιήθηκε ανάλογα με τον επιστημονικό κλάδο και το περιοδικό. Αποτέλεσμα αυτού ήταν το ότι τα λιγότερο εύπορα ή τα μικρά ιδρύματα να μην μπορούν να ανταποκριθούν στο οικονομικό κόστος κι έτσι να προβαίνουν σε ακύρωση συνδρομών. Το φαινόμενο αυτό ονομάστηκε «κρίση της τιμής των περιοδικών» (serials pricing crisis) και γι' αυτό κρίθηκε απαραίτητο να βρεθούν εναλλακτικές λύσεις (Panitch 2005). Τότε άρχισε να αναπτύσσεται το κίνημα της ανοιχτής πρόσβασης (open access) το οποίο έγινε ευρύτερα γνωστό μετά τη Διακήρυξη του Βερολίνου το 2003 (Berlin Declaration 2003). Σύμφωνα με το κίνημα αυτό εξασφαλίζεται η άμεση και ανοιχτή πρόσβαση σε ερευνητικά δημοσιεύματα μέσω του διαδικτύου.

Το κίνημα της ανοιχτής πρόσβασης, η ανάγκη για αλλαγή και κατάργηση των εμποδίων στην πρόσβαση, και η αυξανόμενη συνειδητοποίηση ότι τα πανεπιστήμια και τα ερευνητικά κέντρα χάνουν πολύτιμο ψηφιακό και έντυπο υλικό, οδήγησαν στη δημιουργία των ιδρυματικών καταθετηρίων (Suber 2003). Η ανοιχτή πρόσβαση και τα ιδρυματικά καταθετήρια είναι αυτά που άλλαξαν τον τρόπο διάδοσης της ακαδημαϊκής γνώσης.

2. Ανοιχτή πρόσβαση και πνευματικά δικαιώματα

Η ανοιχτή πρόσβαση ορίζεται ως «η ελεύθερη, άμεση, διαρκής και απαλλαγμένη από τέλη και τους περισσότερους περιορισμούς πνευματικών δικαιωμάτων διαδικτυακή πρόσβαση σε ψηφιακό ακαδημαϊκό και επιστημονικό περιεχόμενο» (Suber 2004). Οι αναγνώστες μπορούν να χρησιμοποιούν ελεύθερα το διατιθέμενο υλικό για ερευνητικούς, εκπαιδευτικούς και άλλους σκοπούς. Πρωταρχικός σκοπός της είναι η διευκόλυνση της ανταλλαγής επιστημονικών πληροφοριών.

Από τη στιγμή που άρχισε να κυκλοφορεί σαν ιδέα η ανοιχτή πρόσβαση, χρειάστηκε να γίνουν αρκετές διακηρύξεις ούτως ώστε να επιταχυνθεί η πρόοδος στη διεθνή προσπάθεια να κατασταθούν τα ερευνητικά άρθρα ελεύθερα διαθέσιμα στο διαδίκτυο. Μια από τις πιο γνωστές είναι η Διακήρυξη της Πρωτοβουλίας της Ανοιχτής Πρόσβασης της Βουδαπέστης¹ (Φεβρουάριος, 2002). Στη διακήρυξη αυτή διατυπώθηκε για πρώτη φορά ο όρος open access

¹ Budapest Open Access Initiative. <http://www.soros.org/openaccess/read.shtml>

(ανοιχτή πρόσβαση). Στην πρωτοβουλία αυτή προτείνονται για πρώτη φορά δυο στρατηγικές με τις οποίες μπορεί να επιτευχθεί η ανοιχτή πρόσβαση. Η μια από αυτές είναι η στρατηγική του να αυτό-αρχειοθετούν (self-archiving) οι επιστήμονες από μόνοι τους τις εργασίες τους με τα κατάλληλα εργαλεία. Συνολικά έχουν γίνει πέντε διακηρύξεις για την ανοιχτή πρόσβαση. Κοινός παρονομαστής και στις πέντε διακηρύξεις αποτελεί η ιδέα και απαίτηση της ελεύθερης πρόσβασης στην επιστημονική παραγωγή μέσω του διαδικτύου. Το κίνημα της ανοιχτής πρόσβασης διαμορφώθηκε από μια σειρά διεθνών πρωτοβουλιών και διακηρύξεων:

1. Budapest Open Access Initiative (2002)
2. Bethesda Statement on Open Access Publishing (2003)
3. Berlin Declaration on Open Access to knowledge in the Sciences and Humanities (2003)
4. Brisbane Declaration on Open Access (September 2008)
5. Alhambra Declaration on Open Access (2010)

Σύμφωνα με πρόσφατες μελέτες σχετικές με τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν Βρετανοί ερευνητές στην πρόσβασή τους σε επιστημονικό περιεχόμενο και τον αντίκτυπο που έχουν αυτά στην ποιότητα του επιστημονικού τους έργου, οι ερευνητές εντοπίζουν εύκολα τις επιστημονικές πηγές που χρειάζονται στην έρευνά τους (Research Information Network 2009 και Fry 2009). Το πρόβλημα βρίσκεται στο κατά πόσο έχουν πρόσβαση στο πλήρες κείμενο, καθώς αυτό εξαρτάται από τη διαθεσιμότητα μιας πηγής σε ηλεκτρονική μορφή, από τους όρους χρήσης με τους οποίους διατίθεται διαδικτυακά, αλλά από τη διαθεσιμότητά της στον κάθε ερευνητικό φορέα (π.χ. συνδρομητικά περιοδικά). Είναι φανερό πως ακόμα και σήμερα οι ερευνητές ξοδεύουν πολύ χρόνο με περίπλοκες διαδικασίες για να αποκτήσουν πρόσβαση στο υλικό που χρειάζονται, λόγω της πολυπλοκότητας η οποία χαρακτηρίζει τα πνευματικά δικαιώματα ενός έργου.

Τα πνευματικά δικαιώματα αποτελούν ένα από τα πιο σημαντικά ζητήματα της ανοιχτής πρόσβασης. Από τη μια πλευρά είναι η ηθική διάσταση του ακαδημαϊκού και ερευνητικού έργου, στην περίπτωση του οποίου δεν ισχύει η νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας που διέπει τα λογοτεχνικά έργα, ταινίες και μουσική. Από την άλλη πλευρά η ιδιαίτερη φύση του διαδικτύου όπου είναι διαδεδομένη η αναπαραγωγή και διάθεση ενός έργου περιπλέκει το ζήτημα δημιουργώντας ένα νομικό κενό (Ανοιχτή Πρόσβαση 2010).

Σήμερα τα ιδρυματικά καταθετήρια αποτελούνται από ψηφιακές συλλογές συλλέγοντας και διατηρώντας την πνευματική παραγωγή ενός πανεπιστημίου. Σε συνδυασμό με την έννοια της ανοιχτής πρόσβασης δημιουργούν νέα δεδομένα στην ακαδημαϊκή κοινότητα παρέχοντας ελεύθερα την επιστημονική πληροφόρηση. Κατά τη διαδικασία του self-archiving ο δημιουργός μπορεί να επιλέξει το νομικό πλαίσιο κάτω από το οποίο θα δημοσιευτεί η έρευνά του και θα δώσει ευελιξία στη χρήση του. Οι άδειες Creative Commons² επιτρέπουν

² Creative Commons. <http://www.creativecommons.org>

στους δημιουργούς ακριβώς αυτό, δηλαδή να μπορούν να δηλώσουν με εύκολο τρόπο ποια δικαιώματα διατηρούν και ποια δικαιώματα παραχωρούν προς όφελος άλλων δημιουργών. Με τις άδειες Creative Commons ορίζονται ξεκάθαρα τα δικαιώματα της ελεύθερης πρόσβασης.

Οι άδειες Creative Commons είναι από τις δημοφιλέστερες άδειες που χρησιμοποιούνται στην ανοιχτή πρόσβαση. Οι άδειες χρήσης και εκμετάλλευσης που προτείνει ο μη κερδοσκοπικός οργανισμός Creative Commons έχουν στόχο την ευρύτερη διάθεση και χρήση έργων πνευματικής ιδιοκτησίας, κυρίως με τη μη αποκλειστική εκμετάλλευση του έργου και διακρίνονται από τα εξής χαρακτηριστικά:

- Διατίθενται δωρεάν μέσω του διαδικτύου
- Δεν είναι αποκλειστικές
- Διατηρούν τις απορρέουσες εξουσίες από το εμπορικό ή ηθικό δικαίωμα πνευματικής ιδιοκτησίας.

Η Creative Commons υποστηρίζει τη χρήση με επιφύλαξη κάποιων δικαιωμάτων (some rights reserved) η οποία επιτρέπει την ελεύθερη διάθεση του έργου στο Διαδίκτυο για μη εμπορικούς σκοπούς αλλά και στη συνήθη έντυπη μορφή με αμοιβή από κάποιον εκδοτικό οίκο. Η Creative Commons έχει εκδώσει έξι άδειες που επιτρέπουν την ελεύθερη ανταλλαγή πολιτιστικών προϊόντων. Οι συγγραφείς μπορούν να επιλέξουν κάποια από αυτές ώστε να προστατέψουν το έργο τους κατά τη διάδοσή του στο Διαδίκτυο.

3. Ιδρυματικό Καταθετήριο ΚΤΙΣΙΣ

3.1. Τι είναι το ΚΤΙΣΙΣ

Το ΚΤΙΣΙΣ³ είναι ένα ιδρυματικό καταθετήριο ανοιχτής πρόσβασης το οποίο συγκεντρώνει οποιοδήποτε ψηφιακό υλικό έχει σχέση με τις διάφορες δραστηριότητες του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου⁴ και ειδικότερα πρωτογενές ερευνητικό υλικό που παράγεται από τα μέλη του Πανεπιστημίου. Καθορισμένο καταυτό το πλαίσιο το ΚΤΙΣΙΣ καταδεικνύει την πνευματική ζωή και την ερευνητική δραστηριότητα του Πανεπιστημίου, διαφυλάγοντας, διαδίδοντας και προωθώντας την επιστημονική έρευνα στην τοπική και διεθνή κοινότητα. Το ΚΤΙΣΙΣ δημιουργήθηκε και υποστηρίζεται από τη Βιβλιοθήκη και Υπηρεσία Πληροφόρησης⁵ του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου.

³ <http://ktisis.cut.ac.cy>

⁴ <http://www.cut.ac.cy>

⁵ <http://www.cut.ac.cy/library>

Για τη δημιουργία του ιδρυματικού καταθετηρίου επιλέχθηκε το λογισμικό ανοικτού κώδικα Dspace ⁶(έκδοση 1.5.1). Το Dspace έχει αναπτυχθεί στα εργαστήρια της Hewlett Packard ως μη εμπορικό προϊόν με τη συμβολή της Βιβλιοθήκης του MIT. Ακολουθεί πλήρως τα διεθνή πρότυπα όπως είναι το Dublin Core⁷ και είναι συμβατό με το πρωτόκολλο συγκομιδής μεταδεδομένων OAI-PMH⁸. Το DSpace παρέχει τη δυνατότητα ενημέρωσης της ψηφιακής συλλογής από το χρήστη (self- deposit) και διατηρεί το υλικό που έχει αποθηκευμένο για μεγάλο χρονικό διάστημα (long-term reservation).

Οι βασικοί στόχοι της Βιβλιοθήκης σε ότι αφορά τη δημιουργία του ιδρυματικού καταθετηρίου ΚΤΙΣΙΣ είναι:

- Να συγκεντρώσει και να διαδώσει ανοικτά την πνευματική παραγωγή του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου Κύπρου σε μια ποικιλία από μορφότυπα συμπεριλαμβανομένων κειμένων, ήχων, φωτογραφιών και φιλμ.
- Να διασφαλίσει την ποιότητα του υλικού και τη μακροχρόνια διατήρηση του ψηφιακού περιεχομένου.
- Η συμμετοχή και ανάπτυξη συνεργασιών με διεθνή καταθετήρια.
- Η προώθηση της φιλοσοφίας της ανοιχτής πρόσβασης
- Η διάσωση και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς του τόπου μας.

3.2. Πορεία υλοποίησης έργου

Η Βιβλιοθήκη και Υπηρεσία Πληροφόρησης του ΤΕΠΙΑΚ ακολουθώντας τις οδηγίες του EUA (European University Association)⁹ από το EUA Working Group on Open Access (Μαδρίτη, Μάρτιος 2008) προχώρησε στη δημιουργία ιδρυματικού καταθετηρίου. Για την επιλογή του λογισμικού συμβουλευτήκε τις οδηγίες του DRIVER (Digital Repository Infrastructure Vision for European Research) ¹⁰, οι οποίες αναφέρονται σε δυο λογισμικά ανοικτού κώδικα συμβατά με το πρωτόκολλο συγκομιδής δεδομένων OAI-PMH, το E-prints και το DSpace. Κατόπιν έρευνας αποφασίστηκε η χρήση του λογισμικού DSpace.

⁶ Dspace <http://www.dspace.org>

⁷ Dublin Core Metadata Initiative <http://dublincore.org/>

⁸ Open Archives Initiative Protocol for Metadata Harvesting <http://www.openarchives.org/pmh/>

⁹ EUA <http://www.eua.be/Home.aspx>

¹⁰ DRIVER, <http://www.driver-repository.eu>

Παράλληλα, η Προσωρινή Διοικούσα Επιτροπή του ΤΕΠΑΚ υιοθέτησε την εισήγηση της Βιβλιοθήκης για την υποχρεωτική κατάθεση των διδακτορικών και μεταπτυχιακών διατριβών στο ΚΤΙΣΙΣ, μέσω της διαδικασίας self-archiving η οποία έχει προταθεί σαν στρατηγική επίτευξης της ανοιχτής πρόσβασης κατά τη Διακήρυξη της Πρωτοβουλίας της Ανοιχτής Πρόσβασης της Βουδαπέστης.

Η εγκατάσταση του λογισμικού και της βάσης δεδομένων PostgreSQL που χρησιμοποιήθηκε έγινε σε Linux Redhat server και η έκδοση του DSpace που είναι εγκατεστημένη στη παρούσα φάση είναι η 1.5.

3.3. Περιεχόμενο ΚΤΙΣΙΣ

Το περιεχόμενο του ΚΤΙΣΙΣ είναι οργανωμένο σε δυο κύριες κοινότητες, τις Ακαδημαϊκές Δημοσιεύσεις του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου και τις Ψηφιακές Συλλογές. Σε κάθε κοινότητα μπορεί να υπάρχει απεριόριστος αριθμός κατηγοριών και συλλογών. Κάθε συλλογή μπορεί να περιέχει απεριόριστο αριθμό τεκμηρίων.

Κατηγορίες δημοσιεύσεων στο ΚΤΙΣΙΣ:

- Επιστημονικά άρθρα (Peer reviewed Journal articles)
- Βιβλία (Books)
- Κεφάλαια από βιβλία (Book chapters)
- Ηλεκτρονικά Βιβλία (E-books)
- Πρακτικά Συνεδρίων (Conference papers)
- Αναφορές (Reports)
- Πατέντες (Patents)
- Περιλήψεις (Abstracts)
- Διατριβές (Thesis)
- Διπλωματικές εργασίες (Undergraduate Theses)¹¹
- Μεταπτυχιακές εργασίες
- Αντικείμενα πολιτιστικής, ιστορικής κληρονομιάς (πχ. Φωτογραφικό υλικό, έγγραφα)

Το ΚΤΙΣΙΣ αποτελεί μέλος ενός παγκόσμιου συστήματος διαλειτουργικών καταθετηρίων (Institutional Repositories) ανοιχτής πρόσβασης, προβάλλοντας την πνευματική παραγωγή του πανεπιστημίου και συμμετέχοντας ενεργά στο νέο διαμορφούμενο μοντέλο επιστημονικής επικοινωνίας. Μέχρι σήμερα το ΚΤΙΣΙΣ παρέχει τα μεταδεδομένα του ως παροχέας δεδομένων (data provider) εφαρμόζοντας το πρωτόκολλο συγκομιδής μεταδεδομένων OAI-PMH στους εξής παροχείς υπηρεσιών (service providers): OAIster¹²,

¹¹ Η Συλλογή Διπλωματικές Εργασίες της Σχολής Επιστημών Υγείας περιλαμβάνει διπλωματικές εργασίες που έχουν εκπονηθεί σε διάφορα Πανεπιστήμια. Μετά την ένταξη της Νοσηλευτικής Σχολής στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο έχουν καταχωρηθεί οι διπλωματικές εργασίες της στο ιδρυματικό καταθετήριο ΚΤΙΣΙΣ.

¹² OAIster. <http://www.oclc.org/oaister/>

OpenDoar¹³, Openarchives.gr¹⁴, Openarchives.eu¹⁵, Scientific Commons¹⁶, University of Illinois OAI-PMH Data Provider¹⁷

3.4. Ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις στο ΚΤΙΣΙΣ

Μετά από σχετική εισήγηση της Βιβλιοθήκης του ΤΕΠΑΚ, η Διοικούσα επιτροπή του ΤΕΠΑΚ υιοθέτησε την πρόταση για την υποχρεωτική κατάθεση των δημοσιεύσεων των ακαδημαϊκών στο ΚΤΙΣΙΣ καθώς και των διδακτορικών και μεταπτυχιακών διατριβών. Με αυτόν τον τρόπο, το ΚΤΙΣΙΣ παρέχει άμεση πρόσβαση στο ακαδημαϊκό και ερευνητικό υλικό του Πανεπιστημίου. Η κατάθεση του ερευνητικού έργου στο ΚΤΙΣΙΣ το καθιστά προσβάσιμο χωρίς περιορισμούς και διαθέσιμο και σε ένα μεγάλο εύρος ατόμων και οργανισμών, συμπεριλαμβανομένων και των μηχανών αναζήτησης.

3.5. Χρήση των Creative Commons στο ΚΤΙΣΙΣ

Από την αρχή της λειτουργίας του το ΚΤΙΣΙΣ παρέχει τη δυνατότητα επιλογής και εφαρμογής των αδειών Creative Commons Commons 3.0 για τα τεκμήρια που υποβάλλονται. Η εφαρμογή των αδειών Creative Commons δεν είναι υποχρεωτική, αλλά παρέχεται σαν δυνατότητα για να μπορέσει ο καταθέτης-δημιουργός να προσδιορίσει με εύκολο τρόπο ποια δικαιώματα διατηρεί και ποια δικαιώματα παραχωρεί προς όφελος άλλων δημιουργών.

Σε ένα ιδρυματικό καταθετήριο υπάρχει η απαίτηση να ορίζονται με σαφήνεια τα δικαιώματα του δημιουργού, τα δικαιώματα των χρηστών, καθώς και το επιτρεπόμενο είδος πρόσβασης. Τα στοιχεία αυτά ορίζονται με σαφήνεια στις άδειες Creative Commons. Στη παρούσα φάση δεν υφίσταται κυπριακή έκδοση των αδειών Creative Commons, οπότε στο ΚΤΙΣΙΣ χρησιμοποιείται η αγγλική έκδοση. Η ΒΤΠ σε συνεργασία με φορείς της Κύπρου έχει έρθει σε επαφή με τις υπεύθυνες ομάδες των Creative Commons για να προχωρήσει στη διαδικασία της μελέτης και υλοποίησης της κυπριακής έκδοσης των Creative Commons. Εάν κάτι τέτοιο δεν γίνει εφικτό, τότε η Βιβλιοθήκη θα προχωρήσει με τη διαδικασία εισχώρησης στην ελληνική νομοθεσία των Creative Commons σε συνεργασία με άλλους φορείς της Κύπρου..

Οι έξι άδειες Creative commons είναι οι εξής:

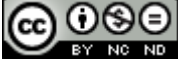
¹³ OpenDoar. <http://www.opendoar.org/>

¹⁴ Openarchives.gr <http://openarchives.gr/>

¹⁵ Openarchives.eu. <http://www.openarchives.eu/>

¹⁶ Scientific Commons. <http://en.scientificcommons.org/>

¹⁷ University of Illinois OAI-PMH Data Provider. <http://gita.grainger.uiuc.edu/registry/>

1. Attribution
2. Attribution Share Alike
3. Attribution No Derivatives
4. Attribution Non-Commercial
5. Attribution Non-Commercial Share Alike
6. Attribution Non-Commercial No Derivatives

3.6. Διαδικασία αδειοδότησης

Η διαδικασία αδειοδότησης μέσω του ΚΤΙΣΙΣ αποτελείται από δύο βήματα: το πρώτο βήμα αφορά τις άδειες Creative Commons και το δεύτερο βήμα αφορά την άδεια κατάθεσης και διάθεσης της Βιβλιοθήκης.

3.6.1 Επιλογή άδειας Creative Commons

Με την κατάθεση μια εργασίας και πριν την ολοκλήρωση της διαδικασίας υποβολής της, ο χρήστης μπορεί να επιλέξει εφόσον επιθυμεί να δηλώσει τα δικαιώματα που διατηρεί ή παραχωρεί στο συγκεκριμένο έργο. Στην περίπτωση που ο χρήστης θέλει να δηλώσει τα δικαιώματα αυτά, τότε επιλέγει να συνδεθεί με τον διαδικτυακό τόπο των Creative Commons μέσα από τη διαδικασία υποβολής της εργασίας. Οι επιλογές που του δίνονται σε αυτό το σημείο αφορούν στον καθορισμό εάν επιτρέπει ή όχι ο δημιουργός την εμπορική χρήση ή τις αλλαγές στην εργασία. Στη συνέχεια εμφανίζονται οι διαθέσιμες άδειες Creative Commons όπου ο χρήστης καλείται να επιλέξει μια από αυτές.

Η άδεια που χρησιμοποιείται ευρέως στα τεκμήρια του ΚΤΙΣΙΣ είναι η Attribution Non-Commercial No Derivatives η οποία επιτρέπει την αναπαραγωγή, διανομή και παρουσίαση του έργου στο κοινό, υπό τις ακόλουθες προϋποθέσεις:

- Αναφορά προέλευσης — Θα πρέπει να γίνεται αναφορά στο έργο με τον τρόπο όπως αυτός έχει οριστεί από το δημιουργό ή τον κάτοχο της άδειας (χωρίς όμως να εννοείται με οποιονδήποτε τρόπο ότι εγκρίνουν εσάς ή τη χρήση του έργου από εσάς).
- Μη Εμπορική Χρήση — Δε μπορείτε να χρησιμοποιήσετε το έργο αυτό για εμπορικούς σκοπούς.
- Όχι Παράγωγα Έργα — Δε μπορείτε να αλλοιώσετε, να τροποποιήσετε ή να δημιουργήσετε πάνω στο έργο αυτό.

Επιπρόσθετα, η αναπαραγωγή, διανομή και παρουσίαση του έργου επιτρέπεται με την κατανόηση ότι:

- Αποποίηση — Κάθε μία από τις παραπάνω συνθήκες μπορεί να παρακαμφθεί αν πάρετε άδεια από τον κάτοχο των πνευματικών δικαιωμάτων.
- Άλλα δικαιώματα — Σε καμία περίπτωση κανένα από τα παρακάτω δικαιώματα δεν επηρεάζονται από την άδεια:
 - ο Η σωστή δοσοληψία σας ή σωστή χρήση δικαιωμάτων
 - ο Του συγγραφέα τα ηθικά δικαιώματα

3.6.2 Άδεια κατάθεσης και ηλεκτρονικής διάθεσης περιεχομένου

Τα αρχεία που δημοσιεύονται στο ΚΤΙΣΙΣ είναι ελεύθερα προσβάσιμα και ανακτήσιμα από οποιοδήποτε χρήστη στο διαδίκτυο. Η κατάθεση τεκμηρίων στο ΚΤΙΣΙΣ μπορεί να γίνεται με δύο μεθόδους:

1. Αποστολή μέσω ηλεκτρονικού ταχυδρομείου
2. Μέθοδος της αυτο-αρχειοθέτησης (self-archiving): γίνεται εγγραφή και αποδοχή του χρήστη στο σύστημα όπου και μπορεί να καταθέσει την εργασία του.

3.7. Επεξεργασία υποβληθέντων εγγράφων

Το ΚΤΙΣΙΣ αποδέχεται οποιοδήποτε υλικό έχει σχέση με την έρευνα και τις δραστηριότητες του Τεχνολογικού Πανεπιστημίου καθώς και υλικό πολιτιστικής κληρονομιάς. Τα υποβληθέντα έγγραφα τοποθετούνται σε ένα προσωρινό στάδιο υποβολής όπου μπορούν να εγκριθούν ή να απορριφθούν από την ομάδα διαχείρισης του ΚΤΙΣΙΣ είτε να επιστραφούν στον συγγραφέα για τροποποιήσεις. Τα έγγραφα στο προσωρινό στάδιο υποβολής ελέγχονται προκειμένου να επικυρωθεί εάν εμπίπτουν στην πολιτική του ΚΤΙΣΙΣ πριν προστεθούν σε αυτό. Το προσωπικό διαχείρισης του ΚΤΙΣΙΣ ελέγχει την ποιότητα των μεταδεδομένων του εγγράφου και τα προσαρμόζει σύμφωνα με το Dublin Core.

Για την κατάθεση ενός τεκμηρίου στο ΚΤΙΣΙΣ απαιτείται η χορήγηση του δικαιώματος ελεύθερης διάθεσης στο διαδίκτυο. Η άδεια Ηλεκτρονικής Διάθεσης Περιεχομένου αποτελεί μια επίσημη συμφωνία μεταξύ του δημιουργού και της Βιβλιοθήκης.

Η Βιβλιοθήκη ελέγχει το καθεστώς των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας κάθε δημοσίευσης που κατατίθεται στο ΚΤΙΣΙΣ με βάση την πολιτική που ακολουθεί κάθε περιοδικό. Οι διάφορες πολιτικές των περιοδικών βρίσκονται στην ιστοσελίδα του Sherpa/Romeo-University of Nottingham¹⁸.

Στα δημοσιευμένα άρθρα, ειδικά σε περιοδικά «Peer reviewed», ενδεχομένως ο συγγραφέας να μην έχει το δικαίωμα διάθεσης του άρθρου του στο ΚΤΙΣΙΣ. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Βιβλιοθήκη προσφέρει τη δυνατότητα περιορισμένης πρόσβασης μέσω του Digital Object Identifier¹⁹ (DOI), δημιουργεί την εγγραφή με τα μεταδεδομένα που αφορούν τη συγκεκριμένη δημοσίευση και η πρόσβαση στο πλήρες κείμενο του άρθρου είναι εφικτή

¹⁸ Sherpa/Romeo. <http://www.sherpa.ac.uk/romeo>

¹⁹ DOI. <http://www.doi.org/>

μόνο μέσω της σύνδεσης στο ηλεκτρονικό περιοδικό στο οποίο ανήκει το άρθρο (με την προϋπόθεση ότι η Βιβλιοθήκη έχει πρόσβαση μέσω των συνδρομών της).

3.8. Μελλοντικός σχεδιασμός

Ένας από του κυριότερους στόχους της Βιβλιοθήκης είναι η προώθηση της ανοιχτής πρόσβασης στο Τεχνολογικό Πανεπιστήμιο Κύπρου και στην ακαδημαϊκή κοινότητα γενικότερα. Η Βιβλιοθήκη επιθυμεί να ακολουθήσει το παράδειγμα του Πανεπιστημίου του Harvard το οποίο έχει υιοθετήσει τις αρχές της ανοιχτής πρόσβασης ζητώντας από τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας να επιτρέψουν στο Πανεπιστήμιο να διαθέσει τα επιστημονικά άρθρα τους ελεύθερα στο διαδίκτυο. Το Πανεπιστήμιο του Harvard είναι το πρώτο πανεπιστήμιο στις Ηνωμένες Πολιτείες που παρέχει ανοιχτή πρόσβαση στις ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις του ακαδημαϊκού προσωπικού του. Η απόφαση αυτή άρθηκε μετά από ψηφοφορία μεταξύ των μελών της ακαδημαϊκής κοινότητας και αποτελεί ένα ισχυρό μήνυμα στην παγκόσμια ακαδημαϊκή κοινότητα για περισσότερο έλεγχο πάνω στη χρήση και διάθεση του ερευνητικού έργου. Η Βιβλιοθήκη του ΤΕΠΑΚ στοχεύει να ακολουθήσει μια παρόμοια διαδικασία προάγοντας και προωθώντας την ανοιχτή πρόσβαση.

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω η Βιβλιοθήκη έχει προχωρήσει στη διαδικασία της μελέτης και υλοποίησης της κυπριακής έκδοσης των Creative Commons. Η διαδικασία αυτή βρίσκεται στα αρχικά στάδια και αναμένεται να υπάρχουν σημαντικές εξελίξεις μέσα στη χρονιά που διανύουμε.

Τέλος, η Βιβλιοθήκη του ΤΕΠΑΚ στοχεύει στη συμμετοχή της στο πρόγραμμα KYPRIANA²⁰. Το πρόγραμμα KYPRIANA είναι μια κοινή προσπάθεια μεταξύ οργανισμών της Κύπρου για να συμβάλουν με ένα συντονισμένο τρόπο στην ανάπτυξη του προγράμματος EUROPEANA. Το KYPRIANA στοχεύει να γίνει η ψηφιακή πολιτιστική βιβλιοθήκη της Κύπρου.

4. Επίλογος - συμπεράσματα

Οι αλλαγές που επιφέρει η διαφοροποίηση του παραδοσιακού μοντέλου επιστημονικής επικοινωνίας με την ανάπτυξη ενός σφαιρικού συστήματος διανεμημένων διαλειτουργικών αποθηκών (repositories) ανοιχτής πρόσβασης (open access), δεν αφορούν και δεν επηρεάζουν μόνο τις βιβλιοθήκες (ως κομβικό σημείο στη διαχείριση και διάδοση της έρευνας), αλλά και το σύνολο του χώρου της εκδοτικής παραγωγής (επιστημονικών περιοδικών) και προμηθευτών, ο οποίος φαίνεται να υφίσταται μια εκ θεμελίων μεταβολή.

Τα ιδρυματικά καταθετήρια με τη συγκέντρωση, τη συντήρηση και τη διάδοση της πνευματικής παραγωγής ενός πανεπιστημίου, χρησιμεύουν ως σημαντικοί δείκτες της ακαδημαϊκής ποιότητας ενός ιδρύματος καταδεικνύοντας την επιστημονική και κοινωνική

²⁰ KYPRIANA. www.kypriana.eu

του αξία, ενώ παράλληλα ανυψώνουν την διαφάνεια και τη θέση του ιδρύματος τόσο σε επίπεδο εθνικό όσο και σε διεθνές. Τα ιδρυματικά καταθετήρια μπορούν να αποτελέσουν ένα άμεσο και πολύτιμο συστατικό στο υπάρχον μοντέλο επιστημονικής επικοινωνίας, επεκτείνοντας την πρόσβαση στην έρευνα, αυξάνοντας τον ανταγωνισμό και μειώνοντας την μονοπωλιακή δύναμη των εκδοτών ενώ συγχρόνως θα αποτελέσουν μέρος ενός σφαιρικού συστήματος διανεμημένων, διαλειτουργικών καταθετηρίων που αποτελεί τη βάση για την εξελισσόμενη δομή ενός νέου μοντέλου επιστημονικής επικοινωνίας.

Βιβλιογραφία

Commons, C. (2003). Creative commons license. *Creative Commons.Consultado El*, 16(12).

Conference on Open Access to knowledge in the Sciences and Humanities, 2003. Berlin, (2003). Berlin Declaration on Open Access to knowledge in the Sciences and Humanities. Available at: <<http://oa.mpg.de/openaccess-berlin/berlindeclaration.html>>, [Accessed 30-05-2010].

Fry, J., et al (2009). Peer Behavioural Research: Baseline report on Authors and users vis-à-vis journals and repositories. Available at: <<http://www.peerproject.eu/reports/>>, [Accessed 27-05-2010].

Harnad, S. (2005). The implementation of the Berlin Declaration on Open Access. *D-Lib Magazine*, 11(3).

Harnad, S., Brody, T., Vallieres, F., Carr, L., Hitchcock, S., Gingras, Y., et al. (2004). The access/impact problem and the green and gold roads to open access. *Serials Review*, 30(4), 310-314.

Suber, P. (2003). Removing the barriers to research: An introduction to open access for librarians. *College & Research Libraries News*, 64(2), 92-94.

Suber, P. (2004). How should we define “open access”. SPARC Open Access Newsletter, August 2, 2004. Available at: <<http://www.earlham.edu/~peters/fos/newsletter/08-04-03.htm#define>>, [Accessed 20-05-2010].

Panitch, Judith M., Michalak, Sarah (2005). The serials crisis: A white paper for the UNC-Chapel Hill scholarly communications convocation. Available at: <<http://www.unc.edu/scholcomdig/whitepapers/panitch-michalak.html>>, [Accessed 26-05-2010].

Research Information Network report (2009). Overcoming barriers: access to research information content. Available at: <<http://www.rin.ac.uk/our-work/using-and-accessing-information-resources/overcoming-barriers-access-research-information>>, [Accessed 27-05-2010].

Ανοικτή Πρόσβαση (2010). Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης. <<http://www.openaccess.gr/openaccess/copyrights.dot>>, [Accessed 27-05-2010].

Κατσαρού, Γ. (2006). Αλλαγή του τοπίου επιστημονικής πληροφόρησης με τη χρήση δημοσιευμάτων ανοιχτής πρόσβασης και ιδρυματικών αποθετηρίων. 15 Πανελλήνιο Συνέδριο Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Πάτρα, 1-3 Νοεμβρίου 2006.

Μακρίδου, Ε., Αντωνίου, Μ., & Ασμανίδης, Υ. (2006). Το Ιδρυματικό Αποθετήριο Ανοιχτής Πρόσβασης του ΑΤΕΙ-Θ. Τα νέα της Βιβλιοθήκης, σ. 6-7.

Παπαδόπουλος, Μ. (2010). Οι ακαδημαϊκές βιβλιοθήκες ως αποθετήρια ανοιχτής πρόσβασης εκπαιδευτικών πηγών με χρήση των αδειών Creative Commons. Ημερίδα «Δικαιώματα Πνευματικής Ιδιοκτησίας και Βιβλιοθήκες», Λευκωσία, 10 Μαΐου 2010.